

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

Het ergste en het beste

„Al zou de vijgeboom niet bloeien, en er geen opbrengst aan de wijnstokken zijn, de vrucht van de olijfboom teleurstellen; al zouden de akkers geen spijs opleveren, de schapen uit de kooi verdreven zijn en er geen runderen in de stallingen zijn, nochtans zal ik juichen in de HERE jubelen in de God van mijn heil. De HERE Here is mijn kracht: Hij maakt mijn voeten als die der hinden, Hij doet mij treden op mijn hoogten”.
Habakuk 3 : 17—19.

De Bijbel is het Boek voor alle tijden. En het is niet eens altijd nodig precies te weten, wanneer een bepaald gedeelte daarvan geschreven is. Weten de gewone bijbellezers — en dat zijn 90% van ons — wanneer Habakuk leefde en onder welke omstandigheden hij schreef? En zelfs al weten we, dat het was in de dagen, toen de Chaldeeën dreigend op kwamen zetten, hebben we dan een duidelijke voorstelling van die tijd? Vermoedelijk niet, en toch verstaan we Habakuk wel. Dat komt omdat de HERE gisteren en heden Dezelfde is en omdat er ondanks alle veranderingen in de menswereld niet veel verandert. Want de mens met z'n zonde en nood blijft door alle eeuwen heen dezelfde. En het beeld dat ons Habakuk schildert van een machtig leger, dat op verovering uit is, past ook op een modern leger. We hoeven alleen maar wat andere namen invullen als tanks en para's en stoottroepen. Dan past de beschrijving van het oorlogsgeweld in Hab. 1 : 8v. ook op de legers van Hitler of Stalin: „Zijn paarden zijn vlugger dan panters, en sneller dan avondwolven; zijn rossen en zijn ruiters komen aan in galop, zij komen van verre aangevlogen als een arend, die toeschiet om te verslinden. Heel dat volk komt om geweld te bedrijven, het aanstormen van zijn voorhoede is een oostenwind, en het verzamelt gevangenen als zand. Met koningen drijft het de spot en machthebbers zijn hem een belaching. Het lacht om elke vesting, het werpt er aarde tegen op en neemt haar in. Dan snelt het voort als de wind en trekt verder; zo maakt hij zich schuldig, wiens kracht zijn god is”.

Habakuk heeft het dreigend oorlogsgeweld zien naderen. Hij zag de aarde beven en de bergen splijten. Hij zag de HERE in gramschap de volkeren dorsen. Hij heeft inwendig gebeefd en gesidderd, toen hij het gerucht van de oorlog hoorde. Hij was ook maar een mens van gelijke bewegingen als wij. Maar ook zegt hij in 3 : 16: „Toch zal ik rustig afwachten de dag der benauwdheid, wanneer die aanbreken zal voor het volk dat met benden ons aanvalt”. En dan volgen de woorden, die ik boven afschreef.

De gevolgen van een oorlog zijn altijd verschrikkelijk geweest. Habakuk voorziet, dat de vijgeboom niet bloeien zal en de wijnstok geen druiven zal voortbrengen en de vrucht van de olijfboom zal teleurstellen. De akkers zullen misschien geen spijs opleveren, ze zijn wellicht omgeploegd door de legers met hun paarden en strijdwapens. En wat er nog groeit wordt geroofd.

De schapen uit de kooi zullen verdreven zijn en er zal wel geen rund in de stallingen overblijven. De profeet stelt zich het ergste voor, dat een volk kan overkomen. Waar moet het van leven als vijgen en olijven en druiven en koren en schapen en runderen ontbreken? Het zal een hele toer zijn zelfs het naakte bestaan te redden. Als dat ergste komt, wat dan? Zal alle blijdschap dan niet vergaan?

Dat zou zo zijn als de HERE er niet was. Dan zou een mens alleen maar alle hoop kunnen laten varen. Er zou geen „leven” meer mogelijk zijn. Maar de HERE leeft. En omdat Habakuk dat gelooft, daarom vervolgt hij: „Nochtans zal ik juichen in de HERE, jubelen in de God van mijn heil. De HERE Here is mijn kracht: Hij maakt mijn voeten als die der hinden, Hij doet mij treden op mijn hoogten”.

Is het mogelijk te juichen tijdens een hongersnood? En te jubelen in oorlogstijd? En nog levenskracht te hebben in de grootste ellende? Kunnen we blij zijn als het aller-ergste ons overkomt?

Dat kan. Omdat het beste voor de rechtvaardigen altijd overblijft. Namelijk het heil des HEREN. We kunnen ook wel vertalen: De redding des HEREN, het geluk of de zaligheid, die God geeft. Hij is machtig in de grootste nood uitkomst te geven. En als Hij dat in dit leven niet geeft, dan ziet het volk des HEREN uit naar het heil op een nieuwe aarde, waar geen oorlog en geen honger en geen ellende meer zal zijn, omdat God daar is alles en in allen.

Waarom houden gelovigen het uit als het ergste hun overkomt? Omdat de HERE de kracht van hun kracht is. Zolang zij op eigen benen staan, houden ze het niet uit. Er zijn omstandigheden, die geen mens kan doorstaan. Zelfs geen mens met ijzere gestel en met stalen zenuwen. Habakuk roemt niet in sterke, rustige mensen, die alles wel kunnen hebben. Maar hij roemt in de HERE, die zijn volk een veerkracht geeft als van hinden, die voortsnellen langs hoge bergranden.

Ik las ergens dat de mensen op nieuwjaarsdag veel vrolijker waren dan op de laatste dag van het jaar. Aan het einde zou men veel kwaad kunnen vertellen van het oude jaar, maar van het nieuwe zou men alleen maar goeds verwachten. Ik betwijfel of dit wel waar is. Er zijn in onze dagen meer pessimisten dunkt mij dan optimisten. En als we „aanmerken de dingen die men ziet” dan hebben de pessimisten wel gelijk. Er is grote welvaart, maar de ontevredenheid is waarschijnlijk nooit groter geweest dan nu. Er is op velerlei gebied een vooruitgang, die niet bij te houden is, maar wie is er eigenlijk echt blij mee? De profeten van glorieuze tijden mogen nog zoveel heerlijkheden voorspellen, bij de meeste mensen ontbreekt het geloof aan hun woorden. En ze hebben wel gelijk. Er worden schatten uitgegeven aan waarzeggers, die in de sterren of in koffiedik de toekomst zien geschreven. Maar er zullen niet veel mensen zijn, die er werkelijk gerust op zijn, dat het ergste hun niet kan overkomen. De meeste filosofen en schrijvers zijn pessimistisch. We leven in een wereld van angst.

Wat zullen we doen? Pessimist zijn? Optimist wezen? Of ons nergens wat van aantrekken en nergens over piekeren, omdat het toch altijd anders gaat dan wij verwachten? Of leven naar de regel: „Laat ons eten en drinken en vrolijk zijn, want morgen sterven wij”? We zullen wel te eniger tijd een atombom op ons hoofd krijgen en dan is toch alles uit?

De HERE wijst ons in zijn Woord een andere en betere weg: Op Hem vertrouwen en van Hem het heil verwachten. Niemand weet of het ergste, dat wij vrezen ons zal overkomen. Maar we mogen het ons wel eens even indenken. We rekenen haast niet meer met de mogelijkheid, dat we gebrek zouden

UIT DE INHOUD:

<i>Het ergste en het beste</i>	H. J. J.
<i>De crisis</i>	C. V.
<i>Hereniging in Amerika? (V)</i>	J. M.
<i>Minister Zijlstra en de Anti-Rev. Partij</i>	J. S.
<i>Antieke Theologieën (IV)</i>	K. J. P.
<i>Tweeërlei Scheppingsverhaal (I)</i>	H. V.
<i>Volledige Werkgelegenheid</i>	J. W.
<i>Boekbespreking</i>	B. J.
<i>Persschouw</i>	C. V.
<i>Kerknieuws</i>	

lijden. Maar stel eens dat het gebeurde? Ieder heeft zo van die erge dingen, die hij vreest. Neem eens aan, dat het ergste u overkomt. De gevreesde ziekte tast u of een van de familieleden aan. Wat uw hart begeert komt niet, maar wat gij vreest komt wel. Eenzaamheid blijft uw deel. Teleurstelling op teleurstelling hebt gij te verwerken. De dood klimt in uw vensteren. Ieder kan zo wel verder gaan.

Laat het nu eens onvoorstelbaar erg worden in uw leven. Leeft de HERE dan niet meer? Blijft de genade van Jezus Christus en de liefde Gods en de gemeenschap des Heiligen Geestes u dan niet over? Heeft de HERE u dan niet zo liefgehad, dat Hij zijn eniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat gij door het geloof in Hem eeuwig leven zoudt hebben? Zou Hij dan niet alles schenken wat nodig is om getroost te zijn in dit leven en zalig te sterven? Licht er dan geen erfenis klaar, een eeuwige erfenis, die niemand kan roven? Er liggen geen miljoenen klaar voor hen, die in Jezus Christus geloven. Veel meer! Er liggen geen miljarden klaar, véél meer. De HERE Here mag uw sterkte zijn, Hij Zelf blijft u altijd over. Zijn gemeenschap is het beste dat gij moogt verwachten.

Mogen we dat? Ik zou willen vragen: Als de HERE Zich in zijn genade geeft voor zondaren en zondaressen, opdat zij in Hem alleen hun heil zouden zoeken, mogen wij dan niet alles van Hem verwachten? Gods genade is toch in Christus verschenen, heilbrengend voor alle mensen? De HERE stelt toch geen voorwaarden, waaraan wij moeten voldoen? Als de HERE Zich aan en voor ons geeft, dan mogen wij ons toch aan Hem overgeven, zó als wij zijn? Vrees niet, geloof alleen. Wie alles van Hem verwacht zal niet beschaamd worden. En als koren en most ontbreken dan zal de vreugde nog niet vergaan. Want dan mogen we zingen met Psalm 4 : 4:

Gij hebt m' in 't hart meer vreugd gegeven, dan and'ren smaken in een tijd, als zij, door aards geluk verheven, bij koorn en most wellustig leven, in hunnen overvloed verblijd. Ik zal gerust in vrede slapen en liggen ongestoord ter neer. Want Gij alleen, mijn schild en wapen, schoon 't onheil schijnt voor mij geschapen, zult mij doen zeker wonen, HEER!

In m'n geheugen is het volgende verhaal blijven hangen. Er was eens ergens een ernstige brand. De bewoners waren er levend uit gekomen, maar verder brandde alles af. Niets werd er van heel de inboedel gered. Vader, Moeder en enige kinderen hadden het leven er afgebracht, maar verder hadden ze

niets meer. Ze stonden samen bij de rokende puinhopen en Vader zei: „Nu hebben we niets meer”. Maar toen zei een van de kinderen, tegen Vader aanleunend: „Maar we hebben u nog!” Over het verbrande huis kon het kind niet zo erg treuren, als Vader en Moeder nog maar leefden! Dan had het eigenlijk alles nog.

Nog een ander geval komt mij in gedachten. Er wa seens iemand, die erg overspannen was. Hij kon niets meer. In slapeloze nachten tobde hij over de vraag of hij wel ooit weer iets zou kunnen doen. Het zou wel pensioen worden en dat was niet veel. Wat moest er dan van zijn gezin worden? De toekomst zag er erg donker uit. En hoe meer hij er over tobde hoe zeker hij werd en hoe machtelozer hij zich voelde. Tot hem ineens de woorden van Psalm 27 in gedachten schoten:

„Zo ik niet had geloofd, dat in dit leven mijn ziel Gods gunst en hulp genieten zou, mijn God, waar was mijn hoop, mijn moed gebleven?

Ik was vergaan in al mijn smart en rouw. Wacht op de HEER, godvruchte schaar, houd moed!

Hij is getrouw, de bron van alle goed. Zo daalt zijn kracht op u in zwakheid neer. Wacht dan, ja wacht, verlaat u op de HEER”.

Toen dacht hij: „Ook al wordt het pensioen en ook al kan ik nooit weer in het onderhoud van mijn gezin voorzien en ook al kan ik nooit weer enig werk verrichten, dan is de HERE er toch nog om ons door te helpen”. Hij kon alles aan de HERE overgeven. En toen hij zover was, kwam de rust en daarmee ook de beterschap. Het Evangelie was ook toen een kracht Gods tot behoud.

Ook al zouden we het ergste moeten vrezzen, dan mogen we nog het beste verwachten. Dat beste is: De genade van Jezus Christus en de liefde Gods en de gemeenschap des Heiligen Geestes. Die blijven tot in der eeuwigheid.

H. J. Jager.

DE CRISIS

Verleden week werd ons volk opgeschrikt door de als een donderslag uit heldere hemel losbarstende kabinetscrisis.

Zelfs insiders hadden zo iets niet verwacht. En sindsdien is de pers bezig constructies te geven over de oorzaak of oorzaken van de misère, alle nieuws weer te geven over het moeizame werk van Prof. De Gaay Fortman, om de getrokken scheur te helen en speculaties te debiteren omtrent de wijze waarop de crisis kan, moet, zal worden opgelost.

In de anti-rev. partij heerst, mag men de kranten geloven, allerwege grote onrust over het gebeurde. In de bewogen woorden van Dr Berghuis van maandagavond hoorde men ontsteltenis, misschien zelfs bedwongen toorn. Het was duidelijk, dat hij de zaak hoog opnam en de crisis zonder meer afkeurde. Wat „Trouw” schreef viel op door onbeduidendheid en gemis aan overtuigingskracht. Algra in het Friesche Dagblad was het duidelijkst en het felst. De wijze waarop het ministerie De Quay was afgetreden noemde hij meer dan erg. Er was daardoor een politieke situatie ontstaan, die diep moest betreurd worden. En waarvan de gevolgen vooral voor de protestants-christelijke groeperingen, met name voor de anti-rev. partij, katastrofaal kunnen zijn. Speciaal voor de anti-revolutionairen, omdat de eerste oorzaak, de kern van het conflict is een openbaar geworden tegenstelling tussen de anti-rev. kamerfractie en de anti-rev. ministers, die vóór alles tussen hen een breuk veroorzaakte. En bovendien, omdat nu de K.V.P., die het ministerie wilde redden, in een buitengewoon sterke positie was komen te staan bij iedere verdere ontwikkeling van de crisis.

Dat alles kon men in de kranten lezen.

***

Ondertussen wordt, zoals we zeiden, in de pers druk gesproken over de eigenlijke oorzaak of oorzaken van het conflict.

Men wees er op, dat het in dat conflict gaat om een strijd om de macht in de anti-rev. partij. Er heerste, zo schreef men, reeds lang verschil van inzicht tussen de anti-rev. fracties van de Eerste en Tweede Kamer. In

de Eerste Kamer richtte men zich vooral, maar niet uitsluitend, tegen de fractie-voorzitter van de Tweede Kamer, dr Bruins Slot, die men als te conservatief beschouwde.

Toen de gezaghebbende Dr Schouten in 1956 aftrad als fractievoorzitter hoopten de partijgenoten, dat niet dr Bruins Slot maar Drs Hazenbosch diens opvolger zou worden. Maar het werd dr B. S.

In de Eerste Kamer waardeert men bijzonder de vooruitstrevende, knappe minister dr Zijlstra, de lijststaandevoerder van de anti-revolutionairen bij de laatste verkiezingen. Het officiële orgaan van de anti-rev. partij wordt geleid door een lid van de Eerste Kamer, H. Algra. Herhaaldelijk verschenen daarin artikelen, welke zich keerden tegen het beleid van de Tweede Kamer-fractie onder leiding van dr B. S.

De verdeeldheid is evenwel nog ingewikkelder geworden, omdat Dr Berghuis op het laatste partijcongres ook een reprimande zou hebben gegeven aan de heren Drs Hazenbosch, Van Eibergen en Van Nierop, die steun hadden verleend aan een socialistische motie, in welk geval partijdiscipline een andere houding had mogen verwachten.

Terwijl uit de Eerste Kamer en een deel van de partij het verwijt zou klinken dat dr Bruins Slot, Smallembroek, Bieuwinga en anderen te conservatief zijn en prof. Zijlstra te sociaal-voortstrevend, hebben nu dr Bruins Slot c.s. een motie ingediend over het woningbeleid waardoor de plannen van de ministers Aartsen, Zijlstra c.s. als sociaal onaanvaardbaar werd gebrandmerkt.

De situatie is dus zeer ingewikkeld. Veel ingewikkelder dan ze zou zijn indien het uitsluitend om 2500 woningen zou gaan. Er wordt dan ook openlijk gezegd, dat de verdeeldheid in de anti-revolutionaire partij veel dieper geworteld is dan men veelal denkt. En dat het hier gaat om buigen of barsten.

***

Het is voor wie niet volledig op de hoogte is van wat — ook binnenshuis — is gezegd en gedaan niet mogelijk precies te zeggen waar hier de schoen wringt. Speciaal niet in hoeverre het hier vóór alles gaat over persoonlijke of principiële verschillen, of dat de huidige misère een gevolg is van het door elkaar heen spelen van beide.

Waar we hier ook nu weer vooral op willen wijzen is dat opnieuw de innerlijke zwakheid van, laat ik maar zeggen, de gereformeerde wereld aan het licht is getreden.

Meermalen hebben we op dat zorgwekkende verschijnsel gewezen.

Er is in de gereformeerde wereld nog maar zo weinig dat gegrepen zijn, ja, laat ik maar zeggen: dat bezeten zijn door de krachten, de waarheid, het toekomstperspectief, die eenmaal de calvinistische reformatie in het leven hebben geroepen en bezield en die in de vorige eeuw tot dat wonderlijke calvinistische reveil hebben geleid, waaraan de naam van Kuiper ontosmakelijk verbonden is.

Wie nog uit eigen ervaring heeft beleefd en door een zich inleven daarin door middel van de literatuur iets heeft verstaan en geproefd van wat mannen als Groen van Prinsterer, Keuchenius, Kuiper, Fabius, Woltjer, Bavinck ten diepste bezielde, beleefd de huidige gereformeerde wereld veelszins als een geestelijke arme, grauwe, krachteloze werkelijkheid.

Er zijn knappe mensen genoeg. Veel en veel meer dan vroeger. En de organisaties en instituten zijn groots en indrukwekkend. Maar dat eigenlijke, dat unieke, dat diepe dat het hart raakte, dat zo intens gelukkig maakte, dat je prikkelde tot een inzetten van alle macht en kracht voor de dienst in het Koninkrijk Gods — dat bespeur je zo weinig meer.

Neen, neen, ik heb dit zeggend helemaal niet het oog op de nog al opgeblazen retoriek van een aantal „redenaars-van-naam”, die eertijds het goede volk met hun Satzen trachtten te biologeren en daarin soms ook slaagden. Zeker, ook de gereformeerde wereld werd door dit soort lieden gekweld. Die waren evenwel alleen maar symptomen van een ingetreden neergang van het leven.

Neen, ik heb het oog op die diepe en rotsvaste geloofsovertuiging, op dat echte, dat oer-gereformeerde-zijn, op dat zich met alle kracht en met brandende liefde werpen op de wereld met het Evangelie van Jezus Christus, op die zichzelf wegcijferende over-

gegevenheid aan de zaak des HEREN van mannen, die voor geen offer terugdeinsden, die nimmer streefden naar materiële voordeel, die tegenwerking en smaad — ook en vooral van de broeders — om Gods wil verdroegen en die bereid waren persoonlijk onder te gaan, indien ze maar nuttig mochten zijn; van de mannen wier leven dienst was aan God en de broeders.

***

Het heeft er alle schijn van, dat, als er geen wonder geschiedt, een wonder van de Heilige Geest, de toekomst van het gereformeerde volksdeel somber is.

Ik denk daarbij vooral ook aan wat zich in de jongerenwereld afspeelt.

Wil men iets weten van de toekomstige ontwikkeling van een volksgroep, kijk dan vooral naar de jeugd!

Wie b.v. in de twintiger jaren intensief met de jongerenwereld, speciaal met de studentenwereld meeleefde, voorvoelde wat komen zou.

Het kuiperianisme in de zin van een bepaalde theologie en wijsgerige visie verloor reeds toen zijn greep op de meest bewust meelevende jongeren. Dat proces voltrok zich sindsdien met steeds groter snelheid. Al betoogde Hepp, dat Kuiper's theologische werken de eeuwen zouden verduren en zijn meditaties de jongste dag zouden halen — de situatie is nu zo, dat de antiquairs de boeken van Kuiper nauwelijks willen kopen en diens standaardwerken voor enkele guldens op de aucties worden verkocht. In de veertiger jaren behaalde de kuiperiaanse theologie op de synoden uit die jaren nog een overwinning, maar het was een Phyrrus-overwinning.

In de jongerenwereld van de twintiger en dertiger jaren was een sterke spanning tussen in hoofdzaak drie stromingen. Er was een groep, de grootste, welke zich van de geestelijke worsteling van die dagen maar zeer weinig aantrok of in 't geheel niet interesseerde. Wie daartoe behoorden werkten voor een baan en zochten in het studentenleven vóór alles plezier.

Maar er waren er ook, die zich in de strijd der geesten wierpen.

Enerzijds was er een groep, die, vooral ook door het contact met de N.C.S.V., onder de bekoring raakte eerst van de ethische theologie en later van de ideeën van Karl Barth en de zijnen — ook wat het politieke en sociale leven betreft. In de Geelkerken-tijd betuigde een groot aantal studenten hun sympathie met diens actie. Enkelen vreemdden van de Geref. Kerken en werden, via het H.V., Hervormd. Buskes en Sikkell zijn de bekendsten daarvan.

Anderen wilden met hart en ziel gereformeerd zijn. Ze zagen ongetwijfeld het betrekkelijke, het voorbijgaande, ook het verkeerde van allerlei traditionele beschouwingen; maar ze wilden in gebondenheid aan de Schrift zich als gereformeerden opnieuw oriënteren in de nieuwe situatie en een antwoord zoeken op de nieuw opgekomen vragen. Deze jongeren oriënteerden zich aan mannen als Schilder, Vollenhoven, Dooyeweerd, Janse, De Graaf.

In de dertiger jaren scheen het of deze mannen met hun reformatische arbeid een macht van betekenis zouden worden. De synoden der veertiger jaren hebben de ramp veroorzaakt dat deze beweging werd gekeerd. Ze maakten naar de mens gesproken een eind aan de doorwerking daarvan in het brede gereformeerde leven.

***

Na de oorlog ontstond een nieuwe situatie. Er was overal verwarring.

De synodale beslissingen hadden in de gebonden kerken tot gevolg, dat een sterke spanning ontstond tussen de al kleiner wordende groep, die dat wat deze synoden hadden gepresteerd, verdedigden en wilden handhaven.

Daartegenover stond een geleidelijk sterker wordende beweging welke zich daartegen verzette. Ze had haar exponent in „Waarheid en Eenheid”.

Na verloop van tijd werd die in haar verzet tegen de synodale creaties gesteund door de uiterst linkse vleugel in de gebonden kerken die oorspronkelijk — men denke aan het geschrijf in de Strijdende Kerk onder leiding van Ds Toornvliet — zich het felst hadden

gekeerd tegen hen die in verzet waren gekomen tegen de synodale beslissingen.

Terwijl dit alles geschiedde werd de linker-vleugel — tot grote zorg van de kuypertiaanse groep en van hen die voluit gereformeerd wilden zijn — hoe langer hoe sterker. De propaganda voor de aansluiting aan de Wereldraad werd sterker. De sympathie voor de Barthiaanse theologie en filosofie werd steeds warmer. De doorbraak-ideologie kreeg al meer invloed. Publiek werd geschreven, dat men veel meer voelde voor de midden-orthodoxie, dan voor Chr. Gereformeerden, Gereformeerde-Bonders en Vrijgemaakten.

We vermeldden reeds, dat de steeds sterker wordende jongeren-organisatie „Jeugd en Evangelie” zich onlangs, met loslating van de confessionele grondslag, aansloot bij de door de Wereldraad van Kerken geleide moderne oecumenische beweging. We hoorden ook hoe het studentencorps van de Theologische Hogeschool aan de Oudestraat dat voorbeeld volgde. De sympathie voor de christelijke organisatie, de Anti-rev. partij en de christelijke scholen neemt steeds meer af. Prof. Waterink schreef reeds eerder de onheilspellende woorden: „Wat is het uitermate tragisch, dat wij nog geen 40 jaar na de

pacificatie moeten constateren, dat in brede kring niet de minste belangstelling bestaat voor de principiële vragen, zelfs niet in tijden, waarin van alle kant de christelijke school en principieel en praktisch wordt ondergaan. Tragisch is het, dat de grote massa van onze christelijke onderwijzers kan blijven toezien, terwijl er wormen knagen aan de wortels, tragisch is het, dat slechts enkele honderden, misschien slechts enkele tientallen van de mannen en vrouwen, die aan het christelijk onderwijs meewerken, werkelijk worstelen met de problemen omtrent de grondslagen van dat onderwijs en met de vragen, die uit die strijd rondom de christelijke school vandaag naar voren komen”.

Als men dat alles overweegt, vraagt men zich bezorgd af: wat moet uit dit alles groeien?

C. V.

N.B. In het artikel „Om de hardheid Uwer harten” uit het nummer van de vorige week zijn enkele fouten blijven staan. Een zinstorende vindt men op pag. 299, 3e kolom onderaan, daar staat: die lieve echtgenoten — dat moet zijn die twee echtgenoten.

Hereniging in Amerika ?

V

Nu dan nader over het contact tussen de Christ. Ger. Kerk in de Ver. Staten en de Prot. Ger. Kerk (groep De Wolf) aldaar van de laatste tijd. We geven eerst een kort overzicht van het contact.

Overzicht van het contact

De synode van de Christ. Ger. Kerk van 1957 benoemde een commissie bestaande uit de predikanten Henry Baker, John Weidenaar¹⁾, Martin Monsma, Adam Persenaire en de broeders Hero Bratt, Cornelius van Malsen en Cornelius Zijlstra. Zij deed dat in antwoord op een mededeling van de zijde van de Prot. Ger. Kerken. En zij deed dit teneinde de verschillen en punten van overeenkomst tussen beide kerkengroepen vrijelijk te bespreken.

Op de synode van 1958 van de Christ. Ger. Kerk werd door de deputaten voor deze samenspreking gerapporteerd betreffende de punten van overeenkomst en van verschil en geadviseerd om verder te gaan met de samenspreking. In 1959 heeft de commissie voor de samenspreking opnieuw aan de synode gerapporteerd. De synode van 1959 besloot „in het belang van broederlijk begrip” een missieve te zenden aan de synode van de Prot. Ger. Kerk (De Wolf-groep) teneinde de weg te effenen voor verdere beschouwingen betreffende een eventuele hereniging. Verder besloot deze synode haar commissie voor samensprekingen te continueren voor het geval verdere samenspreking nodig werd geacht door de Prot. Ger. Kerk om verschillende onderdelen die noodzakelijk waren voor een hereniging uit te werken.

De synode van de Christ. Ger. Kerk van 1960 had onder andere het antwoord van de Prot. Ger. Kerk voor zich. Het voornaamste punt van dit antwoord was een verzoek om de Drie punten omtrent de algemene genade als zonder enige bindende kracht te beschouwen.²⁾ Een commissie van voorbereiding van deze synode heeft een antwoord geconcipteerd dat na ampele bespreking en wijziging is vastgesteld. Uit dit antwoord van de Christ. Ger. Kerk aan de Prot. Ger. Kerk (De Wolf-groep) delen wij de hoofdzaak mee.

De brief van de Christ. Ger. Kerk van 1960

Eerst wordt opgemerkt dat de algemene strekking van de missieve van de Prot. Ger. Kerk wordt gewaardeerd, omdat het stuk aanwijst dat aan de zijde van de groep De Wolf een „ernstig verlangen is naar verzoening en vereniging met onze kerk”.

Zich kerende tot de zaak dat is het boven genoemd verzoek om de Drie Punten van Kalamazoo te beschouwen „als zonder verdere bindende kracht”, concludeert de brief dat dit verzoek de **hoofdzaak** van de brief is.

In verband met dit verzoek volgt de volgende redenering, die we letterlijk laten volgen ter informatie van onze lezers.

„Een synode kan bij gelegenheid gedwongen worden onvoorziene beslissingen te nemen, die een zeer bepaald doel dienen in een gegeven historisch moment. Zulke onvoorziene beslissingen zijn gedateerd en kunnen mettertijd inactief worden, omdat zij het doel waarvoor zij genomen waren gediend hebben en niet langer nodig zijn. Het resultaat kan zijn dat zulke beslissingen met de daad terzijde gesteld zijn. Bezien we echter de synodale besluiten van 1924 betreffende de Drie Punten, dan geloven we dat een gehele en officiële terzijdestelling van deze besluiten niet gerechtvaardigd zou zijn om de volgende redenen:

- de ernstige situatie in 1924 die deze Drie Punten in het aanzijn riep;
- het zegenrijke gevolg van deze Drie Punten die rust en vrede in de kerken hebben gebracht;
- het feit dat zulk een terzijdestelling van de Drie Punten zou werken in de omgekeerde richting en in wezen een grote mate van overeenstemming, die bereikt was, te niet zou doen”.

De brief van de synode vervolgt:

„Wij zijn van mening dat zulk een eenvoudige wegneming van de Drie Punten, zowel als van de verklaring en de interpretaties ervan die gegeven zijn in de brief van onze synode van 1959, niet wenselijk is. Wij zouden U liever een meer positieve grondslag willen aanwijzen, waarop wij zouden kunnen zoeken naar eenwording. Deze positieve benadering moet niet worden gezocht door onze

synode te vragen in wezen te niet te doen, wat als noodzakelijk werd gezien om vast te stellen in 1924, en wat nog nodig moet worden gehandhaafd in deze tijd. Noch moet deze positieve benadering worden gezocht door van U te vragen een verklaring van volkomen overeenstemming met de Drie Punten zoals die in 1924 geformuleerd zijn en verder verklaard in 1959; maar liever door een basis te aanvaarden waarop wij kunnen verenigen”.

Verder lezen we:

„Het is ons weloverwogen oordeel, dat voorzover uw kerkengroep en de onze, beide het Woord van God onderschrijven en de Drie Formulieren van Enigheid vereniging van onze kerken kan worden verwerkelijk: a. indien U wilt toestemmen dat de Drie Punten noch arminiaans noch pelagiaans zijn; dat in het licht van de officiële interpretatie die door onze synode van 1959 gegeven is, de tegenwerping dat de Drie Punten in strijd zijn met de Schrift en de Formulieren van Enigheid niet geldig is; en dat U wilt toestemmen niet te zullen ageren tegen officiële interpretaties;

b. indien wij geen onderwerping eisen in de zin van de vragen van algehele instemming met de Drie Punten; indien wij erkennen en dragen de moeilijkheden die U mag hebben in de hoop, dat wij samen eventueel mogen komen tot een beter begrip van de waarheid; en dat wij niet verbieden die zekere aanmerkingen of uiteenlopende interpretaties hebben zolang als zij zich onthouden van propaganda voor hun interpretaties”.

Wat er van te zeggen?

Wanneer we deze brief lezen vallen terstond een paar dingen op. Het eerste is dat uit deze correspondentie blijkt dat de synode van de Christ. Ger. Kerk een officiële interpretatie van de Drie Punten van Kalamazoo heeft gegeven. Tot onze spijt hebben wij deze interpretatie nog niet onder de ogen gehad.

Het tweede is dat de positieve basis die de synode van de Christ. Ger. Kerk van 1960 aanwijst een compromis-basis is. Dat is jammer. Ik geloof dat Hoeksema gelijk had, toen hij in 1939 in z'n referaat te Grand Rapids geponeerd heeft, dat men niet moet proberen een compromis te vinden, maar dat men de zaak grondig moet uitraken. Ook K. Schilder wilde dit en verwachtte daar heil van. De pogingen tot hereniging van hen die bijeen behoren zijn te prijzen. Maar het compromis waartoe men van Christ. Ger. zijde z'n toevlucht neemt is niet te prijzen o.i. Dit zijn een paar dingen, die terstond opvallen. De volgende keer willen we nog wat nauwkeuriger toekijken.

J. Meester.

¹⁾ Zie citaat „De Reformatie”. 19e Jaarg., blz. 197 van ds J. Weidenaar te Grand Rapids uit de amerik. „Wachter” van 7 maart 1939 over de lezing van K. S. over de gemene gratie. Zou dit dezelfde Weidenaar zijn?

²⁾ Torch and Trumpet, juli-aug. 1960, p. 27.

Minister Zijlstra en de Anti-Revolutionaire Partij

„...dat het alles veel en veel ingewikkelder ligt in de Anti-Revolutionaire Partij dan men lichtgelovigen zou kunnen doen voorkomen!

En wat Minister Zijlstra aangaat, met nadruk wil ik opmerken dat de Partij of wellicht één harer fracties of een ander orgaan in de Partij binnen afzienbare tijd een zet jegens Prof. Zijlstra moet doen óf Prof. Zijlstra jegens de Partij. Dit kan openlijk of gecamoufleerd geschieden, maar geschieden zal het eens; in dezen verblijven wij hoogstwaarschijnlijk niet in een blijvende situatie. Men kan veel in de politiek, maar niemand laat enige jaren lang ongestraft de politieke verhoudingen zelf in het vage, en zeker niet zo die vaagheid mede veroorzaakt wordt door onzekerheid die het gevolg is van gebrek aan gron-

dig gesprek aangaande de concrete beginselpolitiek!”

Drs G. Puchinger.

„Minister Zijlstra en de A.R.Partij”, pag. 38. (1957).

De crisis tussen Minister Zijlstra en de Anti-Revolutionaire Tweede Kamerfractie is plots aan het volle licht getreden. Hoogstwaarschijnlijk in ernstiger vorm dan menig-een verwacht had binnen en rondom de Anti-Revolutionaire Partij.

In 1952 schoot de politieke ster van Prof. Zijlstra na een kortstondig hoogleraarschap aan de Vrije Universiteit plots omhoog, om naar het scheen niet meer te dalen. Bijna zonder publieke discussie streefde hij een ieder voorbij, om bij de laatste verkiezingen

zelfs lijstaanvoerder van de Anti-Revolutionaire Partij te worden, de plaats die Kuyper, Colijn en Schouten eens innamen.

Het Kabinetformateurschap was nog niet voor hem weggelegd, maar wel werd hij vooral in het Kabinet De Quay steeds meer de richtinggevende Minister van de Protestants-Christelijke partijen. Men kon het met zijn beleid en zijn uitingen eens zijn of niet, maar dat hij in het Kabinet De Quay vooraan stond, kon niemand ontkennen. Zelden had een Anti-Revolutionair Minister na de Tweede Wereldoorlog zoveel invloed als Minister Zijlstra in het Kabinet De Quay.

Plots heeft de Anti-Revolutionaire Tweede Kamerfractie haar wapenen tegen hem gekerd. De eigenlijke aanslag geschiedde op Minister van Aartsen, maar een ieder vraagt zich af of het eigenlijk niet allemaal gericht is tegen de grote invloed van Minister Zijlstra.

Een krantenlezend publiek, dat zich gereed begon te maken zonder zorg rustig de Kerstdagen in te gaan, werd plots opgeschrikt door een Kabinetcrisis. De Anti-Revolutionairen moesten in „andersdenkende” bladen lezen dat in hun partij een revolutie was uitgekomen!

Dit laatste is sterk overdreven; wat slechts aan de dag is getreden zijn de innerlijke reserves en onenigheden tussen de Anti-Revolutionaire voormannen onderling.

Dat laatste heeft men lang willen ontkennen, tot schade van de onderlinge verhoudingen en tot schade van het grote publiek, dat er zodoende nooit achter kwam, waaruit die geschillen nu eigenlijk bestonden.

Het is merkwaardig dat van Vrijgemaakt Anti-Revolutionaire zijde tijdig op deze geschillen is attent gemaakt, en wel in 1957 door Drs G. Puchinger in zijn brochure „Minister Zijlstra en de A.R.Partij”.

In deze brochure wordt op even besliste als voorzichtige wijze de verhouding van Minister Zijlstra tot de Anti-Revolutionaire Partij geanalyseerd, en wie rustig kennis nam van deze brochure, zal geen moeite meer hebben met de momentele „ontploffing” binnen de Anti-Revolutionaire Partij, want deze werd daarin tijdig voorspeld: „En nog is er wrijving tussen hem (Zijlstra) en zekere elementen binnen de Anti-Revolutionaire Tweede-Kamer-fractie. Zal het eens tot twist

komen? Of zal men Minister Zijlstra voordien openlijk of in stilte tot heengaan nopen, wellicht bewegen tot het geheel verlaten van het politieke toneel?” (pag. 19).

Wie de hoofdpersonen zouden zijn bij een openlijke onenigheid, werd eveneens duidelijk aangegeven: „Onzeker en vaag verloopt het getij in de Anti-Revolutionaire Partij. Wellicht weten noch de Minister (Zijlstra), noch de Partijvoorzitter (Berghuis), noch de fractieleider en Hoofdredacteur van „Trouw” (Bruins Slot) met enige zekerheid waarheen de weg ons zal voeren”. (pag. 23)

En zo kan men menige voor vandaag actuele uitspraak uit deze brochure citeren.

Aan het einde van zijn betoeg van veertig pagina's riep Drs Puchinger op tot gesprek, tot discussie: „Want de politiek leeft te allen tijde van het niet aflatende gesprek!” (pag. 43)

Het merkwaardige nu is dat deze brochure in „Trouw” niet werd besproken, maar dat dit geschrift in februari 1959 in „Anti-Revolutionaire Staatkunde”, het wetenschappelijk studie-orgaan van de Anti-Revolutionaire Partij, een brede beoordeling kreeg van niemand minder dan Prof. Dr W. F. de Gaay Fortman, zijnde de Kabinetsinformatie die optrad na het uitbreken der recente Kabinetcrisis.

Hoewel Prof. de Gaay Fortman qua instelling geheel anders tegenover diverse problemen binnen de Anti-Revolutionaire Partij stond dan Drs Puchinger, hield de recensent een warm pleidooi om deze brochure serieus te nemen, en niet naar het archief te verwijzen: „Dat mag in de allereerste plaats niet, omdat iemand, die met zoveel harts-tocht voor christelijke politiek bezielde is, alleen daarom reeds recht heeft op nauwgezette overweging van zijn gedachten door zijn geestverwanten. Vervolgens meen ik, dat wij naar Puchinger moeten luisteren, omdat uitgangspunt van zijn schrijven is een grote bezorgdheid over de positie van de partij. Die bezorgdheid deel ik. De partij kan er alleen maar bij winnen, indien wij de gronden van onze bezorgdheid uitwisselen en toetsen”. (XXIX, nr 2, pag. 58)

Zeker, er was ook critiek: „Want Puchingers methode is die van de snijtafel. Minister Zijlstra wordt op de meest volstreekte wijze ontleed en achter deze ontleiding gaat schuil

een analyse van de huidige toestand van de A.R.Partij. Maar niet alleen minister Zijlstra ligt op de snijtafel, maar op een aantal bijzettafeltjes een niet zo klein aantal andere figuren, die in de partij een rol spelen. Wat moet ik nu doen? Moet ik gaan betogen, dat, wanneer ik minister Zijlstra opensnijd, ik heel iets anders of in sommige opzichten hetzelfde vind als Puchinger?” (XXIX, nr 2, pag. 58)

Deze boekbespreking van acht pagina's is één boeiend pleidooi geweest om tot een nader gesprek te komen over de toestand en de verhoudingen binnen de Anti-Revolutionaire Partij. Aan het einde herhaalt Prof. de Gaay Fortman nog eens: „Ik heb al doen blijken, dat ik van meening ben, dat de leiding van de partij op zijn aandrang om een gesprek moet ingaan. Deze komt uit zulke ernstige motieven voort, dat men dit verlangen niet mag doodzwijgen”. (XXIX, nr 2, pag. 64—65)

Het is opmerkelijk dat de vrijgemaakte Drs Puchinger en de meer door het Réveil gequalificeerde Prof. de Gaay Fortman, het hierin geheel eens zijn. Men vraagt zich achteraf af: moest deze brede beoordeling van Prof. de Gaay Fortman iets goed maken van de volkomen negatieve reactie van „Trouw”?

Maar hoe het zij, thans is dan het interne conflict binnen de Anti-Revolutionaire Partij in alle hevigheid tot uiting gekomen.

Welke voorlopige conclusies kunnen daaruit getrokken worden?

Allereerst dat men nimmer de schakeringen (vleugels noemde Drs Puchinger ze in zijn brochure) binnen een partij moet negeren, en eensgezindheid moet voorwenden, waar deze niet bestaat. Het tragische is dat waar diverse Anti-Revolutionaire leiders zelfs de suggestie van onderlinge divergenties vreesden, nu de publieke twist inzet van een Kabinetcrisis is geworden!

In de tweede plaats dat de beoordeling van een partij steeds moet geschieden conform de reële toestanden binnen en de leiders van die partij. Wij krijgen wel eens de indruk, dat velen, denkende vanuit de kerkelijke gebeurtenissen van 1944, en wat toen geschied is, té weinig rekening houden met de interne verhoudingen zoals die nú binnen de Anti-Revolutionaire Partij aan de orde zijn. De waarde

Populair-wetenschappelijke schetsen

Antieke Theologieën

IV. Hesiodus de theoloog (terugblik en uitzicht)

Wanneer we het tot nu toe gevondene overzien, merken we dat het resultaat wat mager is. Dat is echter geen bezwaar: hoofdzaak is immers, dat we op de goede weg zijn als we ervan uitgaan, dat Hesiodus in de eerste plaats theoloog was; daardoor wordt ons de teneur van zijn theonomie, dat is godengeboorte duidelijk. Hij wilde het Zijn van de goden ophelderen, daartoe was de eerste stap de vermelding van hun wording, hun geboorte.

We begrijpen nu ook beter, waarom zovelen er bezwaar tegen hebben, Hesiodus tot de geschiedenis van de wijsbegeerte te rekenen. Inderdaad geeft hij niet een leer omtrent de wereld als totaliteit; daarentegen geeft hij een leer omtrent de godenwereld. Hij is theoloog. Dat zijn theologie een theogonisch karakter heeft, is voor ons secundair en voor hem is deze trek niet opvallend geweest: al wat is heeft wording achter zich, dit dogma sprak voor Hesiodus zo zeer vanzelf, dat hij het niet eens vermeldde.

Zijn theologie heeft iets polemisch: er is meer dan één Eris, d.w.z. wat men gewoonlijk de Eris noemt is de ware Eris niet; de Muzen hebben tweeërlei taak, d.w.z. wat men meestal als taak van de Muzen ziet is haar eigenlijke taak niet. En er is tweeërlei oorsprong aller dingen: degenen die Moeder Aarde als zodanig beschouwen, weten blijkbaar niet dat het Chaos eerder ontstaan is dan Gaea. In zijn hoog profetisch zelfgevoel tekent Hesiodus zich als verkondiger van waarheid. Dit houdt in, dat hij de gangbare opvattingen voor leugen houdt. Het is met

name de zgn. homerische religie, die hij onaanvaardbaar acht. Nu betekende de „homerische theologie” reeds een doorbreking van een „socio-mythische ruimte”: velerlei locale cultus en mythe verloor zijn exclusieve betekenis, er werd van tal van erediensden en mythen een, weinig sluitend, „systeem” gemaakt. Wie zich in zijn geloof liet leiden door de inhoud van de homerische gedichten, kwam daardoor vrij en kritisch te staan tegenover de erediensden van zijn woonplaats. Maar nu was deze „homerische religie” in de dagen van Hesiodus reeds tot een nieuwe socio-mythische ruimte geworden: de geloofshorizon was bepaald door wat men uit de homerische gedichten wist. Daartegen heeft Hesiodus met grote kracht en in een sterk profetisch zelfgevoel geprotesteerd. In dat protest kan mede vervat zijn geweest, dat Hesiodus goed gezien heeft dat de homerische gedichten weinig vroom zijn; ze steken nog al eens de draak met het godengeloof. In het eerste boek van de Odysse beklagt Zeus, de oppergod zich over het eigengereide gedrag van de mensen; in zijn klacht maakt hij een zwakke indruk, hij lijkt een decadent jonkertje; de dichter vermaakt zich ten koste van de „vader van goden en mensen”. In de Ilias wordt de oorlogsgod Ares verslagen door de godin Athene, en bij die gelegenheid spreekt ze een cultisch aanroepgebed uit: „Ares, o Ares, mensenverdelger, gij bloedige murenbestormer!” Waarschijnlijk was dit de aanroep waarmee de Ares-aanbidders hem opriepen b.v. tijdens of vóór het bestormen van een belegerde stad. Reeds vrij lang geleden zijn toonaangevende Homeerofilologen attent geworden op het „ongodisme” in de homerische theologie.

Nu is het opmerkelijke, dat we aanvankelijk moeilijk verstaan, dat het volk deze trek in de homerische gedichten niet heeft opgemerkt. Homerus gold voor de profeet die de waarheid omtrent de goden verkondigde: men heeft hem, in strijd met zijn eigen bedoelen, als theoloog gewaardeerd, en zo kon er zo iets als een „homerische religie” ontstaan. Hesiodus heeft zeer goed begrepen, dat hier tweeërlei gevaar school: in de eerste plaats dat daardoor het helleense volk werd opgevoed tot een kritische houding tegenover de godheid; in de tweede plaats dat de erkenning van de profetische waarde van de homerische gedichten een nieuwe socio-mythische ruimte meebracht.

Zowel tegen het ongodisme en als de nieuwe geloofsruimte heeft Hesiodus zich uit alle macht verzet. Hoewel een eenvoudig schaapherder, kreeg hij invloed in een kring van hoorders, een invloed die zich, wellicht nog tijdens zijn leven, uitbreidde over geheel de helleense wereld. Hij heeft die invloed aangewend om nieuwe geloofsdenkenbeelden te verkondigen. Hij stelt zich voor als door de Muzen begunstigd en verkondiger van waarheid. En die waarheid zet hij duidelijk tegenover de illusie en ijdele praaf van de homerische gedichten. Daarbij blijkt, dat hij zijn nieuwe leer stelt tegenover de bekende en gangbare, zodat de laatste duidelijk wordt gediskwalificeerd. Voor het verstaan van de Theonomie is dit van bijzondere betekenis: wat hij vertelt over Moeder Aarde en Vader Hemel en hun kinderen, over de strijd tussen de goden-generaties, de huwelijken tussen goden en godinnen, het is alles **gediskwalificeerde theologie**. Hoe ver hij in zijn kritiek ging blijkt uit het feit, dat hij „de vrouw” die oorzaak is van alle ellende, de naam gaf van de aarde als voorraadschuur, het vat waar olie of wijn bewaard wordt, en ten overvloede haar aanduidde met de naam Pandora, Alles-schenkster, een uit de mythe bekende naam voor Moeder Aarde. Hesiodus is wel een zéér kritisch theoloog geweest!

van de destijds brochure van Drs Puchinger is gelegen in het feit, dat hij het probleem „Zijlstra”, waarover thans de Anti-Revolutionaire Tweede Kamerfractie gestruikeld is, tijdig heeft onderworpen aan een publieke analyse.

Zo doet men binnen en buiten onze kring er ook verstandig aan zich nauwkeurig op de hoogte te stellen van de inzichten van figuren als Berghuis, De Gaay Fortman en Bruins Slot. Doet men dit niet, dan is men niet meer in staat de concrete politieke situatie op te meten.

Daarbij kan noch mag een kerkelijke vraagstelling als uitsluitende maatstaf dienen! Men kan de kerkelijke verdeeldheid gerust betrekken in zijn visie op de Anti-

Revolutionaire Partij, maar daarnaast moet men vooral de concrete interne verhoudingen in politicus opmeten. Zonder dat laatste geraakt ons gereformeerde volk, zoals thans reeds éénmaal is geschied, ten tweede male verrast door een Kabinetsformatie, die zijn oorzaak vindt in de toestand **binnen** de Anti-Revolutionaire Partij welke laatste men had kunnen kennen!

De thans uitgebroken Kabinetscrisis bewijst in ieder geval, dat **zeer** nauwkeurige kennisname van de werkelijke verhoudingen binnen de Anti-Revolutionaire Partij géén luxe is, voor wie het politiek gebeuren van dag tot dag wil volgen.

Tussen Kerst en Nieuwjaar. J. Stellingwerff.

Tweeërlei Scheppingsverhaal

I

Ten tijde, dat de HERE God aarde en hemel maakte, — er was nog geen enkel veldgewas op de aarde, en er was nog geen enkel kruid des velds uitgesproten, want de HERE God had het niet op de aarde doen regenen, en er was geen mens om den aardbodem te bewerken; maar een damp steeg op uit de aarde en bevochtigde den gehelen aardbodem — toen formeerde de HERE God den mens van stof uit den aardbodem en blies den levensadem in zijn neus; alzo werd de mens tot een levend wezen.

Gen. 2 : 4b—7.

Bevat de Bijbel tweeërlei scheppingsverhaal?

Voor velen onzer is dit waarschijnlijk een vreemde vraag. Neen, zeggen we, de Bijbel bevat maar één scheppingsverhaal en wel dat we lezen in Gen. 1 en 2.

Vele anderen evenwel menen deze vraag bevestigend te moeten beantwoorden. Volgens hen zou het verhaal van Gen. 2 van vs 4b af geen voortzetting zijn van het verhaal van Gen. 1—2, 4a, maar een daarvan onderscheiden, ook uit een andere bron stam-

mend verhaal en het zou ook een heel onderscheiden voorstelling van het scheppingsgebeuren geven.

Deze opinie vindt men nu niet alleen bij mensen, die alle goddelijke autoriteit aan de Schrift ontzeggen, en haar geïnspireerd zijn door de Geest van God ontkennen. Neen, ge komt dat ook wel tegen bij hen, die daaraan nog op een of andere wijze willen vasthouden. Men zegt dan bijv. zoiets als: Zeker de Bijbel is het Woord van God, maar de Bijbel wil ons geen wetenschap leren, ons ook geen wetenschappelijke theorie bijbrengen omtrent het ontstaan der wereld, het gaat in de Bijbel om geestelijke en zedelijke waarden. Het gaat in de Bijbel om het heil. Met name vindt men deze redenering wel in rooms-katholieke kring. (Vgl. bijv. het boek van Theodor Schwegler, Die biblische Urgeschichte im Lichte der Forschung, München, 1960, S 15ff.)

Deze Schwegler meent nu ook dat er twee onderscheiden scheppingsverhalen zijn. Als onderscheid noemt hij o.m. op, dat het wereldbeeld van Gen. 1 en 2 zo verschillen. De aarde van Gen. 1 is nog vochtig van de wateren, die haar kortgeleden nog bedekten en in de zeeën bijeengebracht zijn, zodat de aarde in staat is, op het bevel Gods, jong groen, zaadgevend gewas en vruchtbomen

voort te brengen. (1, 9—12). Volgens Gen. 2 vertoont echter de aarde het karakter van een steppe: zonder bevoeiing en zonder menselijke arbeid is er struikgewas noch kruid des velds. Ook zou er een opmerkelijk onderscheid zijn in de opeenvolging van de scheppingswerken. In Gen. 1 komen eerst de planten, dan de dieren en tenslotte de mens. In Gen. 2 zou de volgorde zijn: eerst de man, dan de planten, dan de dieren en tenslotte de vrouw. Hierbij zij opgemerkt, dat men uit 2, 19: „En de HERE God formeerde uit den aardbodem al het gedierte des velds en al het gevogelte des hemels. Ook bracht Hij het tot den mens, om te zien hoe deze het noemen zou”; meent te kunnen afleiden, dat de schepping van de dieren eerst plaats vond, toen de man er al was.

Volgens Schwegler zou ook door het steeds terugkerende: Toen was het avond geweest en het was morgen geweest: de eerste, tweede enz. dag en door de motivering van het sabbatsgebod in Ex. 20 het volstrekt zeker zijn, dat de dagen van Gen. 1 als gewone zonnedagen zijn te nemen. In Gen. 2 zou daarentegen strikt genomen slechts van één scheppingsdag sprake zijn. (Zie bij Schwegler a.w. blz. 50 e.v.v.)

Het is, dunkt me, zonder meer duidelijk, dat een voorstelling als Schwegler geeft, voor iemand van gereformeerde belijdenis niet aanvaardbaar is. Zo geeft de Schrift, hoe men het ook omhullen wil, geen betrouwbaar verhaal. Maar hoe weerleggen we wat hij te berde brengt?

Want wij zouden er m.i. verkeerd aan doen dat achteloos voorbij te gaan. Zo gemakkelijk is het niet. Dr A. Noordt zij, hoewel hij niet wilde weten van tweeërlei scheppingsverhaal, meende zelfs: „de verschilpunten zijn er en ook de meest scherpzinnige harmonistiek is er niet in geslaagd ze weg te exegetiseren”. („Gods Woord en der eeuwen getuigenis”, 2e dr., Kampen 1931, blz. 143).

Er is dus wel aanleiding deze kwestie eens nader te bezien.

De Staten-vertaling van Gen. 2, 4b—7 wijkt nogal af van die van het N.B.G., zoals we die boven hebben weergegeven. Vs 7 wordt aldus vertaald: „En de HERE God had den mens geformeerd uit het stof der aarde enz.” Op deze wijze wordt dan de schepping van de mens na die van de planten geplaatst. Maar

Een typische trek in de vroeg-antiek Helleense cultuur is de bevrijding uit de beklemming van de mythische ruimte. De vrijheid waarmee dichters de bekende mythen hanterden en dikwijls omvormden, is de vrijheid van de vroeg-antiek Helleense mens, die zich loswong uit de heerschappij van de mythe als het ware verhaal omtrent de goden. Hesiodus maakt de overgeleverde mythe kort en goed voor leugen uit. Dat het volk in zijn massa hem verstaan heeft, is onwaarschijnlijk: brede lagen bleven bij de beperktheid van de locale eredienst. Maar men had waardering voor de vrijgeest, die eigenmachtig met de mythe omsprong. Mogelijk heeft men zijn poëzie als scherts gewaardeerd. Dat hij polemiseerde tegen de homerische religie heeft men zeker niet verstaan: al vrij spoedig werd hij bewonderd op één lijn met Homerus, de combinatie „Homerus en Hesiodus” (Homèros th'Hèsiòdos te) is in de tijd van Xenophanes al een bekende term, d.w.z. een halve eeuw na de dood van Hesiodus. Dat Hesiodus critiek oefende op de homerische vormen van de mythe, is Xenophanes blijkbaar ontgaan; wat begrijpelijk is, gezien de milde en verhullende manier waarop hij in zijn drie doublures de overgeleverde theologie diskwalificeerde.

Hesiodus steekt cultureel ver boven zijn tijdgenoten uit. Als bewoner van Klein-Azië die in zijn jeugd naar Boeotië was overgestoken, kende hij de wijheid van de Grieks sprekende wereld, en daardoor de betrekkelijkheid van de mythe. In Klein-Azië moet hij in aanraking geweest zijn met gegevens van ver buiten de Griekse wereld, zoals blijkt uit zijn leer van de vijf tijdperken, die van iraanse herkomst is. Alleen heeft Hesiodus, met de hem eigen vrijmoedigheid, één tijdperk ingevoegd, nl. dat der heroën — wellicht een soort seigneurale hulde jegens de grote dichter Homerus.

Wat is echter het eigenlijk doel van Hesiodus?

Men zou kunnen antwoorden, dat een dich-

ter zijn kunst bedrijft als een spel, waarbij men niet naar een doel moet vragen. Een zekere mate van speelsheid is stellig bij Hesiodus aan te nemen. Maar daarmee is het eigenlijke niet gezegd. Zijn werk is een religieus protest; en hij spreekt dat uit in de taal van zijn tijd. In dat protest toont hij soms een merkwaardige inconsequentie: terwijl het verhaal van de godengeboorten gediskwalificeerde theologie brengt, heeft Hesiodus een Zeus-idee die geheel buiten deze diskwalificatie valt. Zeus is voor hem de gerechtigte en de gerechtigheid. Naar onze begrippen maakt Hesiodus zijn systeem niet af: de hoge eer die hij aan het Chaos als de oorsprong aller dingen toekent, leidt niet tot een duidelijke heerschappij. Misschien hebben we een zo korte samenvatting van zijn „leer”, dat ons te veel ontgaat. Bovendien is de Hesiodus-filologie een zaak die nog maar weinig resultaat heeft gevonden. Zo eenvoudig als zijn poëzie lijkt, zo moeilijk te verstaan is zijn optreden als theoloog-profeet. We krijgen de indruk dat zijn tijdgenoten hem niet verstaan hebben, en een volgende generatie al even weinig.

De vraag die Hesiodus onophoudelijk bezighield was die naar de goddelijkheid van de godheid. De kern van zijn werk is steeds een „de divinitio ratio sive sermo”, zoals Augustinus het uitdrukt in De civitate Dei, VIII, 1: een ietwat systematische uiteenzetting omtrent het god-zijn van de godheid, oftewel een verkondiging. Beide elementen treffen we bij Hesiodus aan: de uiteenzetting en de verkondiging. In hun combinatie hebben beide elementen de strekking, een nieuw weten van waarheid te brengen. We staan voor het merkwaardige feit, dat binnen de grenzen van de heidense horizon een sterk protest tegen de heidense geloofskennis tot uitdrukking komt. Dit komen we telkens weer tegen in de geschiedenis van het Griekse theologiseren.

De korte inhoud van Hesiodus' „boodschap” was: Ge hebt u vergist, waarde tijdgenoten,

en ik zal u op weg helpen naar de waarheid. Dit houdt in dat de dichter Hesiodus een oorspronkelijk theoloog geweest is. Hij heeft zijn doel niet bereikt; in feite heeft hij niet meer gedaan dan een nieuwe socio-mythische ruimte construeren. De derde: als eerste (maar uiteraard kan ook daaraan heel wat zijn voorafgegaan) nemen we aan de geloofsruimte van de locale erediensten; als tweede die van de „homerische religie” en theologie; nu kwam Hesiodus een nieuwe theologie brengen, en voor zover zijn woord ingang vond betekende dit niets anders dan dat er een nieuwe heidense geloofsruimte werd afgebakend.

Op tal van vragen kunnen we geen antwoord geven: was Hesiodus ten aanzien van de verhouding van godheid en wereld monist of dualist, d.w.z. nam hij een oorspronkelijke eenheid of tweeheid aan? We weten het niet, en het is niet waarschijnlijk dat een voortgezet Hesiodus-onderzoek hier meer helderheid zal brengen. Had hij geen of te weinig aandacht voor de objecten? Het is te verdedigen, en er zijn ook ernstige bezwaren aan te voeren: een herder moet wel aandacht hebben voor het object, en zou hij dat als dichter-theoloog op eens vergeten zijn? Iets dergelijks kan men vragen met betrekking tot zijn waardering van het individuele.

Maar vast staat, dat hij als theoloog-profeet allereerst aandacht gehad heeft voor het god-zijn van de godheid. Daarover spreekt hij gedurig: Moeder Aarde is niet oorspronkelijk, het levend Niets heeft alles voortgebracht, de geboorten, huwelijken en twisten van goden en godinnen is een kwalijke zaak; de eigen tijd is somber, de vrouw is een ramp, maar er is hoop op een betere toekomst waarin de gerechtigheid zal zegevieren.

K. J. P.

het is wel zeer de vraag of het de bedoeling van Gen. 2 is het formeren van de mens uit het stof der aarde voor te stellen als een gebeurtenis, die toen reeds had plaats gehad. Vs 5 wordt vertaald: „en alle struik des velds, eer hij in de aarde was, en al het kruid des velds, eer het uitsproot; want de HERE God had niet doen regenen op de aarde, en er was geen mens geweest om den aardbodem te bouwen”. De bedoeling zou dan zijn volgens de kanttekening om aan te geven, dat God de planten als kruiden, struiken, bomen uit de aarde in de schepping op de derde dag had doen voortkomen, alleen door zijn alvermogen woord, zonder enige middelen, hetzij van de regen der lucht, hetzij van de arbeid der mensen, die toen nog niet waren. Maar afgezien van de vraag of zuiver taalkundig deze vertaling mogelijk is, is toch wel niet in te zien waarom hier zo speciaal en uitsluitend van de planten gezegd zou zijn, dat God ze alleen door zijn alvermogen woord had doen voortkomen.

Dr G. Ch. Aalders vertaalt in de K.V.: „Ten tijde dat God, de HERE, aarde en hemel maakte, benevens alle struikgewas, eer het op aarde was, en alle veldgewas, eer het ontsproot omdat God, de HERE, het niet had laten regenen op de aarde en er geen mens was om den bodem te bewerken, — maar een damp steeg op uit de aarde om het ganse oppervlak van den bodem te bevochtigen —, formeerde God, de HERE...” De bedoeling zou dan zijn er aan te herinneren, dat al deze plantensoorten (in het wild groeiende planten, die op de Palestijnse bodem bij het vallen

van de regen vanzelf opschieten, en de landbouwgewassen, die door de hand van de mens moeten worden gezaaid) door de scheppende hand Gods voortgebracht zijn; zij werden door Hem gemaakt eer dat gebeurde, wat nu geregeld wordt waargenomen: dat er vaste, overblijvende planten zijn, die bestendig op het land aanwezig zijn, en daarnevens andere die telkens weer opnieuw opschieten, hetzij als gevolg van de regen, hetzij omdat ze door 's mensen hand zijn gezaaid. Maar het lijkt me nogal een vreemde uitdrukking, dat God alle struikgewas maakte eer het op aarde was en alle veldgewas eer het ontsproot. Dat spreekt nogal vanzelf, zouden we zeggen. Als het er al was, zou er van een maken Gods geen sprake kunnen zijn. Bovendien komt men zo in moeilijkheden met vs 6. Volgens Aalders wil dit iets zeggen omtrent de voorwaarden, waaronder de eerste plantengroei tot stand kwam: een damp steeg op uit de aarde om aan de door God geformeerde planten de vereiste vochtigheid te verschaffen. Maar dan is m.i. niet te verstaan, waarom er gezegd wordt, dat de bedoelde planten er niet konden wezen, omdat er geen regen viel en er geen mensen waren om de aarde te bewerken. Zij groeien immers dank zij die damp.

Wij menen dan ook, dat we er met beide voorgaande vertalingen en verklaringen niet komen. Zij geven geen bevredigende oplossing van de gevoelde moeilijkheid. Maar hoe dan wel?

Roodeschool.

H. Venema.

Volledige Werkgelegenheid

Onder de actuele zaken, die vele hoofden warm maakt en vele pennen in beweging brengt neemt het pro of contra Volledige Werkgelegenheid, in het vervolg afgekort met V.W., een belangrijke plaats in.

Vanwege die warme hoofden en staag bewegende pennen is de kwestie van de V.W. uitgedijd tot een ingewikkeld probleem, waarover economen, sociologen en politici elkander in de haren vlieden.

En het wetenschappelijk enthousiasme heeft er voor gezorgd, dat van de kwestie der V.W. geen begripsbepaling te geven is, die alle partijen kunnen accepteren.

Aangezien het toch wel nodig is een bepaling van het begrip V.W. te geven, moeten wij volstaan met deze simpele formule, dat men onder V.W. verstaat: de maatschappelijke toestand waarin geen werkloosheid voorkomt en er voor ieder volledige werkgelegenheid is.

Met deze korte formule is nog heel weinig over de zaak zelf gezegd.

De moeilijkheden beginnen pas bij vragen als: Is de toestand van V.W. te prijzen of te laken? In hoeverre moet of mag de overheid een rol spelen bij het verwerklijken, handhaven of voorkomen van zulk een toestand? Welke zijn de morele, economische, sociale en politieke gevolgen?

Hoewel het antwoord, dat op deze brandend actuele vragen gegeven wordt in sterke mate beïnvloed wordt door de levensbeschouwing die men huldigt, is toch onder principiële gelijkgezinden verschil van opvatting mogelijk.

Als b.v. Dr J. G. Knol in „Ambt en Plicht” van april '59 spreekt over de vier voorwaarden waaraan de normatieve maatschappij moet voldoen, dan is de V.W. voor hem een van de vier voorwaarden. Uitdrukkelijk stelt hij, dat het streven naar, en het handhaven van de V.W. religieus te funderen is. En met dat religieus funderen bedoelt Dr Knol kennelijk het schriftuurlijk argumenteren. In zijn onlangs door het G.S.E.V. uitgegeven brochure over de „Loonpolitiek” is, naar het mij voorkomt, Dr Knol wel minder progressief in zijn woordkeus, maar hij handhaaft ten volle zijn aanvankelijke opvatting.

In zijn stellingen (blz. 37) komt hij tot de duidelijke uitspraak: „Gegeven de overweging, dat het stelsel van economische politiek altijd gericht moet zijn op realisatie van een economische orde waarbij voldaan is aan de volgende voorwaarden:

a. Volledige werkgelegenheid;

b. Overeenstemming van de productiestruc-

tuur met de wensen van de economische subjecten;

c. Maximaal gebruik van de beschikbare productieve krachten;

d. Een meer aanvaardbare inkomensverdeling;

moet ook het loonbeleid mede dienstbaar worden gemaakt aan de verwerklijking van bovengenoemde voorwaarden”.

Lijnrecht tegenover dit overtuigde pro van Dr Knol, staat het even overtuigde contra van Mr Dr A. Zeegers, die nog in het laatste nummer van „Tot Vrijheid Geroepen” fel van leer trekt tegen de huidige politiek van V.W.

Onder het veelzeggend hoofd van „Vloek of zegen?”, laat hij er geen twijfel over bestaan, dat de V.W. een vloek is.

Het is wel interessant kennis te nemen van de bezwaren, die Dr Zeegers in genoemd artikel in slagorde opstelt.

Ten eerste: de ervaring leert, dat als de kans op werkloosheid verdwijnt, de arbeiders hun ambt en plicht schromelijk gaan verwaarlozen. De arbeiders zijn echter geen zondaren boven andere zondaren, aldus Dr Zeegers, want ook de ondernemer, die niet meer moet vechten voor zijn product, wordt overmoedig en brutaal.

Bezwaar twee: als gevolg van het tekort aan arbeiders, wordt er b.v. in de bouwwereld schrikbarend geknoeid en zijn er legio gerechtvaardigde klachten.

Bezwaar drie: de V.W. welke leidt tot personeelsgebrek, doet veel ondernemers walgelijk lijmen om maar personeel te lokken. Als men de moderne personeelsadvertenties serieus zou nemen, kan komen de gedachte dat de fabriek geen plaats is waar gewerkt moet worden, maar een lust- en recreatieoord.

Bezwaar vier: het gebrek aan mannelijke arbeiders dwingt de ondernemer tot het aannemen van gehuwde vrouwen, die daardoor aan hun gezin onttrokken worden.

Bezwaar vijf (dat ik vanwege het gewicht van de kwade zaak maar liever als nummer één had gesteld): de V.W. leidt tot een inflatoire loonontwikkeling. Zwarte lonen worden onvermijdelijk. Het gevolg daarvan is, dat voor allerlei nuttige beroepen, waar men de hoge lonen eenvoudig niet kan betalen, b.v. verpleegsters en politiepersoneel, geen mensen meer te vinden zijn.

Ten slotte bezwaar zes: De vakbonden krijgen een te grote politieke macht.

Er zitten dus aan de V.W. veel lelijke kanten.

Toch kan ik mij beter vinden in de mening

van Dr Knol, dan in die van Dr Zeegers.

Dr Knol zegt, dat het streven naar en het handhaven van een politiek van V.W. religieus te funderen is.

Naar mijn mening kan dat niet worden gezegd van het kunstmatig kweken en instandhouden van een werklozenlegertje van, naar Dr Zeegers wens, ca 3%.

Ieder mens heeft van zijn Schepper de opdracht tot arbeiden voor zijn dagelijks brood ontvangen en als wij vandaag leven in de situatie, dat voor ieder de mogelijkheid tot arbeiden aanwezig is, dan mogen en moeten wij dat aanvaarden als een bijzondere zegen des Heren.

In deze arbeidsopdracht, in de arbeidsroeping ligt, wat Dr Knol noemt, de religieuze fundering van de V.W.

Ik gevoel geen enkele behoefte de bezwaren die Dr Zeegers noemt te verkleinen of te negeren.

Integendeel: hun aantal is nog voor sterke uitbreiding vatbaar.

De kennelijke zegen van de V.W. wordt misbruikt en daar komen de bezwaren vandaan. De kennelijke zegen van de vrije zondag, de kennelijke zegen van de welvaart worden eveneens misbruikt. Maar de opdracht om de zondag te stellen in de dienst des Heren, de opdracht om met onze welvaart God te dienen blijft van kracht.

Ik heb heel sterke en ook heel sombere herinneringen aan de werkloosheidsgesel der dertiger jaren. Deze situatie van onvolledige werkgelegenheid had bezwaren, die in betekenis en gevolgen niet minder onrechtvaardig waren, dan de bezwaren die Dr Zeegers t.a.v. de V.W. noemt.

En in deze zondige samenleving is geen situatie denkbaar, waarin de zonde niet werkt, de zaken scheef trekt en de zegen in een vloek verkeert.

Overigens heb ik tegen de wijze waarop Dr Zeegers en zijn medestanders het probleem der V.W. stellen en beschrijven wel grote bezwaren.

Waarom gebruikt men bij voorkeur het camouflagewoord „arbeidsreserve” als men kweken van werkloosheid bedoelt?

Werd er in de 30er jaren niet geknoeid? Werden toen niet tienduizenden huismoeders gedwongen beroepsarbeid te verrichten, omdat de man werkloos was?

Waren er toen geen „zwarte lonen”, maar dan precies aan de andere kant van de ethische lijn? Nu „lijmen” de werkgevers hun arbeiders „walgelijk”, toen gebeurde hetzelfde maar in omgekeerde volgorde.

Dat de tegenwoordige arbeider, meer dan vroeger, ambt en plicht schromelijk verwaarloost en brutaal is, is meer dan 'n zouteloze algemeenheid; het is een bittertafelpraatje. 'n Bittertafelpraatje van hetzelfde allooï als het boosaardige en taaie gerucht, dat de meeste televisietoestellen, ijskasten enz. bij de arbeiders gevonden worden. De cijfers van het C.B.S. leerden wel anders.

De jeugd, ook de arbeidersjeugd, is anders. Maar dat anders zijn, had in tegengestelde sociaal maatschappelijke omstandigheden, zich ook wel en even fataal geopenbaard.

Het kwaad zit niet in de V.W., het kwaad zit in het boze hart van de mens. Dat kwaad komt er uit in tijden van werkloosheid en malaise, dat kwaad komt er ook uit in een tijd van welvaart en hoogconjunctuur. Zowel malaise als hoogconjunctuur stimuleren het kwaad.

De christen die ernst maakt met de arbeidsroeping, zal God dankbaar zijn voor de huidige situatie, waarin voor ieder volledige werkgelegenheid is.

Laten wij dan geen propaganda gaan maken voor griezelige experimenten als het kweken van een werklozenlegertje van 3%.

Onze samenleving is geen mechanisme, dat met 'n schone of minder schone economische theorie op gang kan worden gebracht en op elk gewenst moment kan worden gestopt. Beter is het om God te danken voor de zegen die Hij ons vaderland schenkt en door ons christelijk woord en voorbeeld de naaste te wijzen op de verantwoordelijkheid, die de huidige situatie ons allen oplegt.

Jac. Wiinands.

Want niet die leraar is getrouw, die leert wat waar is, maar die van harte de Here zoekt te dienen, en het rijk van Christus te bevorderen.

Calvijn.

BOEKBESPREKING

R. de Vaux O.P., **Hoe het oude Israël leefde**. De instellingen van het Oude Testament. Met een voorwoord van Dr Th. C. Vriezen, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Utrecht. Deel I. Ingenaaid f 13.25, gebonden f 15.—. J. J. Romen en zonen - Roermond-Maastricht.

Pater De Vaux, directeur van de Ecole biblique (het Bijbelinstituut) te Jeruzalem, woont al jaren lang in Palestina. Hij is volkomen thuis in de wetenschappen die het Oude Testament betreffen, in het bijzonder in de oudheidkunde van Palestina. Pater De Vaux heeft zelf meegedaan aan opgravingswerkzaamheden. Hij was ook betrokken bij het onderzoek van de grot waarin in 1947 de handschriften werden gevonden, o.a. een rol met de profetieën van Jesaja, die in brede kring sensatie verwekten, en bij de opgravingen die daarna in die omgeving hebben plaats gehad. Het is dus niet verwonderlijk dat deze geleerde een boek schrijft over „De instellingen van het Oude Testament”, waarvan we nu het eerste deel in Nederlandse vertaling voor ons hebben.

In dit eerste deel vinden we drie hoofdstukken, een over „Het nomadenleven en zijn overblijfselen”, een over de „Instellingen van het familieleven” en een over de „Instellingen van het openbare leven”. In het eerste hoofdstuk wordt dan gehandeld over het stamverband, over de wet van de gastvrijheid en het asielrecht, over de solidariteit van de stammen en de bloedwraak, over het „nomadisch ideaal” van de profeten, over de Rechabieten, en nog enkele andere onderwerpen; in het tweede hoofdstuk over familie, huwelijk, positie van de vrouw, opvolging en erfrecht, dood en rouwplechtigheden; in het derde hoofdstuk o.a. over de slaven, de opvattingen over de staat, persoon en hofhouding van de koning, bestuur, financiën, rechtspleging, tijdsindeling, maten en gewichten.

Veel wetenswaardigs is hier bij elkaar gebracht, men krijgt een beeld van het leven van Israël, soms valt een nieuw licht op een bepaalde Schriftplaats.

Het zou veel te ver voeren, vooral in een blad als dit, om een detailbespreking van dit boek te geven. Ik wil enkele opmerkingen maken, die m.i. van fundamentele betekenis zijn. In de eerste plaats: het blijkt duidelijk dat de schrijver Rooms-katholiek is, n.l. hieruit dat hij ook apocriefe boeken als Bijbelboeken citeert. Het Oude Testament van de Rooms is heel wat breder dan het onze. Zij rekenen boeken tot de canon die wij niet als canonic erkennen, b.v. de boeken der Maccabeeën. Zij gebruiken daarvoor wel eens de term „deutero-canoniek” (= in de tweede plaats canonic), maar zij gelden toch voor hen als ook behorend bij het Woord Gods. Mijn tweede opmerking is deze: pater De Vaux blijkt heel wat te accepteren van hetgeen de moderne Bijbelcritiek naar voren heeft gebracht speciaal met betrekking tot de vijf boeken van Mozes. Volgens deze critiek zijn de vijf boeken van Mozes niet — ook niet in hoofdzaak, dus afzien van enkele onderdelen als b.v. het bericht over Mozes' dood — van Mozes afkomstig, maar dateren grote stukken daarvan uit veel latere tijd. Zo zegt men dat het boek Deuteronomium dateert uit de tijd van koning Josia, kort voor de ballingschap van Juda. In die tijd werd in de tempel een oud wetboek gevonden. en de critiek zegt dat dat wetboek (= ongeveer Deuteronomium) toen pas geschreven werd en ondergeschoven als een oud boek. Wanneer De Vaux schrijft over de „vreemdelingen” in Israël en over de voorschriften die op hen betrekking hebben, zegt hij (p. 138): „Het is eigenaardig dat bijna al deze teksten (Deut. . . . .) kort voor de ballingschap zijn geschreven. Daaruit blijkt dat op het einde van de koningstijd de *gêrim* (vreemdelingen) in Juda waren toegelaten en men rekening met hen moest houden. Waarschijnlijk is er een stroom van vluchtelingen uit het Noorden gekomen”. In diezelfde lijn ligt het dat De Vaux spreekt van deutero-Jesaja (tweede Jesaja), waarmee bedoeld wordt het boek Jesaja vanaf hoofdstuk 40, welk deel volgens de critiek in de tijd van de ballingschap geschreven werd. En zo spreekt de auteur van twee min of meer met

elkaar strijdige tradities omtrent het koningschap, een die het koningschap verwerpt en een die het aanvaardt.

Bij het lezen van dit boek (en van soortgelijke boeken) rijst bij mij de vraag: Is nu de Bijbel nog wel de Bijbel? Nog wel het Woord Gods? Er blijkt vrijwel niets van dat het Oude Testament openbaring Gods is, dat de instellingen van het Oude Testament instellingen van God zijn, Die het leven gemaakt heeft en het verlost. De Vaux spreekt van „opvattingen”: er is verschil in „opvatting” omtrent het koningschap in het noorderlijk en in het zuidelijk rijk, in het Noorden streeft men niet naar een dynastie, in het Zuiden houdt men de dynastie hoog. Maar dat we in het Zuiden te doen hebben met de genadige trouw Gods, waardoor het Davidisch koningshuis wordt gehandhaafd, terwijl in het Noorden het oordeel over de grote afval koning na koning wegvaagt, dáárvan horen we niets. Het blijft alles vrijwel helemaal in het menselijk vlak, het blijft allemaal „van beneden”. En nu is het ongetwijfeld waar dat het volk Israël z'n „gewone” leven heeft gehad, maar ook bij de beschrijving van dat „gewone” leven mogen we niet uit het oog verliezen dat we te doen hebben met het volk dat de Heere tot Zijn volk heeft gemaakt, de kerk van de oude bedeling.

Wie dit boek ter hand neemt kan er heus een en ander uit leren, maar hij leze het met een kritisch oog.

De uitvoering is uitstekend.

Apeldoorn.

B. Jongeling.

PERSSCHOUW

Rechtsbestel in Christus' kerk

Onder dat opschrift schreef Prof. Popma het volgende beangrijpke artikel:

Men hoort wel eens de opmerking maken, dat de Dordtse kerkenorde in elk geval verouderd is; dat het er niet toe doet of men deze of een andere kerkenorde heeft; dat er toch in elk geval spelregels moeten zijn waaraan men zich houden moet. En zo nog het een en ander meer.

Wij zouden goed doen, er aan te denken dat in de kerk zo weinig mogelijk geregeld en georganiseerd moet worden. Want altijd als we ons gaan organiseren, groeien onze ongerechtigheden ons boven het hoofd. Het is praktisch niet wel mogelijk, dat iemand met organisatorische gaven een dragelijk Christen blijft. En als die gaven ten nutte van het kerkelijk leven ontplooid worden, wordt het al gauw voor de kerk de ure der duisternis.

Dat Christus in Zijn kerk Zijn recht besteld wil zien, spreekt van zelf voor ieder die wel eens in het Evangelie heeft gelezen. Maar als we zo merkwaardig precies weten, hoe wij, zondige mensen, dat moeten aanpakken, zijn we er slecht aan toe. Wie ook maar enige zelfkennis heeft, beseft dat hij in Christus' kerk geen spelregels heeft te stellen. Door een strenge organisatie worden strijk en zet besluiten genomen die door niemand gewild zijn, behalve misschien door een hoogst enkele adviseur-organisator, die een morbide neiging heeft om met onverschillig werk materiaal zijn organisatiezucht te bevredigen. Livius vertelt, dat Hannibal als hij een rivier zonder brug moest oversteken eenvoudig een dam van lichamen van aanvankelijk nog levende maar binnen korte tijd verdrinkende Puniërs door die rivier legde. Dat verhaal is natuurlijk dwaasheid. Hannibal had er het mensenmateriaal niet eens voor. Maar het verhaal illustreert hoe een door niets weerhouden organisator te werk gaat. Hij organiseert er maar op los. Hij heeft zijn spelregels, zijn paragraafjes en zijn artikel-tjes. En hij speelt met mensenmateriaal. Hij legt een dam van mensen door een sloot heen, en laat die mensen rustig verdrinken, want anders komen we in de chaos. Er zijn van die kerkelijke wegen, waarvan niemand het begin of het einde kent, maar ieder de onbegaanbaarheid duidelijk ziet. En dan moet je de kerkelijke weg volgen. Het kan alleen struikelend; en heeft men enige jaren zo struikelend doorgebracht, dan is het parool dat die weg nog véél langer is. Niemand weet hoe lang wel, maar dat hindert weinig. Men moet zijn struikelende gang bloedig voortzetten, want de organiserende maniak weet te bewijzen, dat u reeds lang op die weg staat en nu kunt blijven staan waar u volgens hem dan staat, of anders u kunt gaan voortbewegen op een weg die onbegaanbaar is en waarvan niemand zeggen kan waar het einde ergens ligt. Het is een vreemd gedoe.

Maar in het instituut moet enige orde zijn, bovendien tucht, en soms is de tucht een orde, andermaal is het omgekeerd, en niemand kan voorspellen wanneer en waar en hoe die twee boompje zullen verwisselen. Nu is het wel heel duidelijk dat een kerkenorde althans indertijd de bedoeling gehad moet hebben om een zware

Christenplicht gemeentelijk te vervullen, namelijk op menselijke wijze iets te doen aan de rechtsorde die Christus in Zijn kerk besteld wil zien. Dat is wel lang geleden, maar we houden ons er maar aan zolang we niets beters weten. Want we moeten toch iets doen, nietwaar, en een horloge dat altijd verkeerd de tijd aanwijst is, zo menen we tenminste, beter dan helemaal géén horloge. Zo menen we dat een woordenboek dat stikvol fouten staat altijd nog beter is dan helemaal geen woordenboek, zie Ten Bruggencate. En zo vinden we een kerkenorde waar duizenden-één verklaringen van gegeven kunnen worden toch beter dan helemaal géén kerkenorde.

Het is verstaanbaar dat we het woord „kerkrecht” zijn gaan gebruiken, en het is ook verstaanbaar dat men is gaan menen dat dit een theologische aangelegenheid is. Want over de kerk kan immers alleen in theologische trant verstandig gepraat worden, dus moet ons kerkrecht, wil het een verstandig recht zijn, ook een theologische aangelegenheid wezen. Er zijn vele kerkrechten in de wereld, en dat is geen wonder. Maar het is een diep droevige zaak, dat kerkmensen die Christus' kerk liefhebben, met een soort dwang aangewezen worden op een kerkrecht waarvan ze met de beste wil niets begrijpen kunnen. Wel is dat kerkrecht indertijd opgesteld door lieden, die volmaakt overtuigd waren in hun product niets anders te boek gesteld te hebben dan wat rust op betrouwbare exegesen van Gods Woord; maar de geschiedenis van de exegese is intussen voortgegaan en men heeft in de loop van die geschiedenis werkelijk nu en dan wel eens iets gevonden dat te voren nog niet gevonden was. Indien het ons opgedrongen kerkrecht inderdaad een theologische zaak is, laat ons dan samen eens gaan kijken wat er bruikbaar in is gebleven. Dat de geschiedenis van de uitleg van het gereformeerde kerkrecht in 1926 en sterker nog in 1942-'44 een afschuwelijk échec heeft moeten incasseren, is duidelijk voor elk die zien wil. Het heeft weinig zin om klagelijk te verzeren, dat onze kerkelijke vreugde nu weg is; meer zin zou het hebben, om de oorzaak van onze kerkelijke kommer weg te nemen.

***

Klaas Schilder heeft Samuël eens een theoloog genoemd. Dat is een ongewoon woordgebruik, en niet ongevaarlijk. Maar het is anderzijds toch ook niet een bepaald onwettig woordgebruik. Ook dat moge binnen onze aandacht vallen. En als iemand, wanneer het gesprek gaat over de dienst van de Godgeleerdheid, daarbij opmerkt dat we dit woord naar zijn eigen zin gebruiken als we er uitsluitend mee bedoelen een vrucht van het aannemen van Gods onderwijs in de Schriften, kan men hem zijn voorkeur niet ontschrijven, al zal men hem er aan mogen herinneren dat de geschiedenis van de theologieën zeer oud is en voor een goed deel valt in de geschiedenis van een volk dat de Here niet kent. We behoeven de ogen niet te sluiten voor de verwarring die deel uitmaakt van de historie van het theologiseren; maar evenmin behoeven we ons blind te maken voor een levende en min of meer geijkte zin, die in strijd met de oudste en toch nieuw gebleven geschiedenis van het theologiseren erkenning gevonden heeft. Niemand kan met goed recht zeggen: En nu moet u maar goed onthouden dat IK onder „theologie” dit en dit versta en niets anders. Wij plegen het revolutie te noemen, als men zich op die wijze van een reële en voortlevende geschiedenis poogt los te maken.

***

Wil men kerkrecht een theologische aangelegenheid noemen, best: mits men ook daarbij de praeelabele vraag naar de dienst van de Godgeleerdheid volle en intense aandacht waardig keurt. De idee van een theologie-als-wetenschap is niet te redden, hoezeer men zich daartoe inspanst. Want in grote trekken is nu wel bekend, wat we onder „wetenschap” verstaan en hoe dat in de geschiedenis van de antieke cultuur en later in zijn werk is gegaan. Een stand van zaken die eenmaal ontdekt is, kan niet weer bedekt worden, tenzij geheel een beschaving ten onder gaat. Wij mogen alle openheid betrachten ten aanzien van de feiten, die leiden tot de wonderlijk gecompliceerde toestand, die er vandaag bestaat met betrekking tot het woord theologie en de daardoor betekende zaak. En we zullen tot een positiekeuze moeten komen, die met het oog op die feiten verantwoord is. Daarmee is meteen gezegd, dat de menselijke activiteit voor het recht dat Christus in Zijn kerk besteld wil zien, in geen geval dat opperste en meest speciale specialistenwerk kan zijn, als het heden ten dage blijkt. Daarover is eenstemmig bereikbaar: een kerkrecht dat waarlijk christelijk mag henen, moet binnen ieders horizon liggen. En een kerkrecht dat kwaad doet en tot maatregelen leidt die geen christelijk levend mens ooit kan willen, is bepaald iets anders dan christelijk kerkrecht. Wat het dan wel is kan ons koud laten.

Indien Christus' gemeente een mondige gemeente is, hoe is het dan ter wereld mogelijk dat daarin dingen gebeuren, die het werk zijn van enkele mensen, die daarvoor zelfs geen verantwoordelijkheid willen dragen, nademaal ze „slechts” als adviseurs optraden? Een kind kan ontdekken, dat een kerk waarin zo iets gebeurt,

in dezen niet Christus' kerk kan zijn. Het vreemdsoortig en misselijk makend gedoe, waardoor de gemeenschap van heiligen wordt versneden buiten hen, over hen en zonder hun wil of wens, kan moeilijk christelijke arbeid genoemd worden.

Immers daardoor wordt een verraderlijke aanslag gepleegd op de mondigheid van levende lidmaten van Christus' kerk. Een kerkrecht dat de mondigheid van de lidmaten van Christus' kerk snoert, is uit de duivel. Het is ten enenmale onbegrijpelijk, hoe iemand daarbij een seconde rust kan hebben.

Men klaagde er indertijd over, dat zes diplomaten de wereld in brand gestoken hadden. Het is erger als drie of vier diplomaten in theologisch-wetenschappelijke trant de kerk van Christus aan stukken snijden. Maar de gemeenschap van heiligen die de mogelijkheid van zo iets rustig aanziet en laat voortbestaan, is in deze bijzonder onheilig. Het ware te wensen dat zij door deze hun onheiligheid dermate werden verontrust, dat ze met kracht aan het werk gingen, zonder te overwegen of hun dit wellicht het leven kan kosten.

De overweging en het ter harte nemen van wat in dit artikel staat is dringend nodig.

Woord-en-òf-Geest

H. G. G(roenewoud) schrijft in „De Gereformeerde kerk over „Woord òf Geest”-of-„Woord en Geest”. We ontleen er het volgende aan.

De tegenstelling tussen de roomse kerk en de reformatie wordt wel eens hiermee aangeduid, dat men de roomse kerk een sacramentskerk, en de reformatorische kerk een kerk des Woords noemt. Er zijn ook andere verschillen en tegenstellingen te noemen, maar deze is er inderdaad. De reformatorische nadruk op het woord richt zich echter niet alleen tegen de overschatting der sacramenten, maar ook tegen de mystiek. Brunner heeft er herhaaldelijk op gewezen, hoe woord en mystiek tegenover elkaar staan. Bij mystiek denken we dan aan een rechtstreekse gemeenschap van de mens met God. Uitgaande van het reformatorische „door het Woord alleen”, moeten we zeggen, dat de gemeenschap van de mens met God nooit rechtstreeks, maar altijd door het woord en het geloof is. Het geloof is de band des gemeenschaps met Jezus Christus. Maar deze gemeenschap is er niet onmiddellijk, het geloof is altijd op het woord betrokken. Geloof en woord (die twee zijn altijd verbonden) aan de ene kant, en mystiek, rechtstreeks opgaan van de ziel in de gemeenschap met God, sluiten elkaar dus uit.

Met een zekere stoutmoedigheid, in elk geval met grote beslistheid, heeft de hervorming zo sterk de nadruk op het woord gelegd. En zij heeft dit gehandhaafd, niet alleen tegenover Rome, doch ook tegenover bewegingen op eigen erf, die een ander accent legden.

Ik bedoel die van de zg. geestdrijvers, die in verschillende vorm in verscheidene landen optraden. Deze geestdrijvers gingen uit van de gedachte, dat er buiten het Woord om, wel degelijk rechtstreekse openbaringen door de Heilige Geest aan mensen plaats vonden. Zij kenden dan ook een leven met God, een gemeenschap met Hem, die niet door middel van het Woord plaats vond. Hier was, in plaats van het leven door het geloof, de rechtstreekse, mystieke, gemeenschap en omgang, de geestelijke ervaring.

De hervormers hebben tegen deze geestdrijverij met grote beslistheid gekozen voor het „door het Woord alleen”. En te onzent heeft iemand als Marnix van St. Aldegonde tegen deze groep dan ook een geschrift het licht doen zien. Het is niet toevallig, dat we deze geestdrijverij ook vinden in de kringen der wederdopers. Er is tussen beide een nauw verband. Wat men verder ook van de wederdopers kan zeggen, zij wilden terug naar het christendom van de eerste tijd, zoals we dat in Handelingen vinden getekend; het christendom met z'n sterke gemeenschaps-oefening, z'n hooggespannen eschatologische verwachting, z'n bijzondere geesteswerkingen.

We kunnen zeggen, dat de Woordtheologie het gewonnen heeft van de geestdrijverij. Toch bleef er, via de nadere reformatie, een groep die de nadruk legde op bijzondere geestesopenbaringen en op mystiek. We kunnen wel zeggen, dat de strijd tussen de beweging van „het Woord alleen” en „de geestdrijverij”, zij het in wat andere vorm en onder andere naam nog steeds voortduurt.

De nadere reformatie heeft doorgewerkt en leeft nog: We kunnen hierbij denken aan dr. A. Kuyper, maar ook aan bepaalde gereformeerde groepen, hetzij als kerk, hetzij als beweging binnen de kerk georganiseerd. Telkens stuiten we hier op het „doperse” element. Men acht het Woord niet voldoende en heeft niet genoeg aan het leven door het geloof. Men begeert bijzondere openbaring en werking van de Geest, en ervaringen. Dan is het pas echt, dan behoort men eerst waarlijk tot de gemeente. In wezen moeten verbond en kinderdoop hier wijken voor de geestesdoop.

Nu is het hierboven geschetste schema ietwat eenzijdig. De reformatoren hebben de Geest niet terzijde geplaatst, toen zij het hadden over het

„door het Woord alleen” en dit tegen de geestdrijvers richtten. Zij spreken, men leze er de Heidelbergse Catechismus b.v. op na, steeds van Woord en Geest. Geen openbaringen door de Geest buiten het Woord om, maar ook: alleen door de Geest is het woord krachtig in zijn werking. Alleen door de Geest verstaan wij, en nemen wij het Woord aan als Gods eigen Woord. Nu moet erkend, dat zij die zich streng aan het Woord hielden, wel eens zo eenzijdig de nadruk op het Woord legden, dat er voor de werking des Geestes geen ruimte overbleef. Waar dit geschiedt, ontstaat er zekere louter verstandelijke, dode orthodoxie. Dan wordt geloof alleen maar: het aanvaarden van de geloofswaarden; dan heeft het vertrouwen op de Here Jezus Christus, de liefde tot Hem, de gemeenschaps-oefening, de verborgen omgang met Hem geen plaats meer.

Het is nodig in onze tijd steeds weer op deze dingen te wijzen.

Er is, enerzijds, de religie die de Schrift tekent. Zij is verbondsreligie. Daarin wordt de innigste gemeenschap met God doorleefd. Maar zó, dat God God blijft en de mens mens. Deze religie fungeert primair van Gods zijde door het woord dat de Geest spreekt en van 's mensen zijde door het geloof waardoor het woord wordt aanvaard en werkt.

Daartegenover staat de identiteitsreligie, waarin men op allerlei wijs God en mens probeert samen te smelten. Zij wordt beleefd in de mystiek.

Men moet steeds vasthouden, dat het woord Geestesuiting, Geesteskracht, Geesteswerking is. Nooit bestaat het woord geïsoleerd, „an sich”. De Geest komt daarmee, daarin naar de wereld toe.

Als we lezen dat door het woord het geloof wordt gewerkt, het nieuwe leven, de zaligheid wordt geschonken, mogen we geen moment vergeten, dat het de Geest en de Geest alleen is, Die dat alles werkt door het woord.

En als we lezen dat de Heilige Geest het heil toeëigent, dan mogen we nooit vergeten, dat de Heilige Geest dat doet door het woord.

C. V.

KERKNIEUWS

Beroepen te Middelburg, J. R. Wiskerke te Heemse;
te Eindhoven, G. v. d. Brink te Veendam.

Aangenomen naar Rijnsburg, J. Douma (voorige adres: Hoge Polder 1, Nieuwendijk (N.B.), tel. 01834 - 227);
naar Urk, Tj. Boersma te Drogeham.

Beroepbaar zijn de volgende kandidaten:
R. van Nus, Merwedestraat 38, Amersfoort;
A. Kamer, Bergweg 251a, Rotterdam;
G. van Keulen, Kanaaldijk 28, Heerde;
D. Noort, E. A. Borgerstr. 44, Katwijk aan Zee;
P. Deddens, Spoorakade 7, Kampen;
P. P. Goossens, Dr. A. Kuyperlaan 20, Amersfoort;
G. van Atten, Westzijde 164, Zaandam.

Adressen. Ds K. Deddens, Heemskerklaan 31, Amersfoort; Kerk te Blokzijl, J. ter Meer, Wetering 114, Blokzijl; Diaconie Almkerk-Werkendam, G. v. Oord, Laantje 2, Werkendam, tel. 01835 - 585; Diaconie Oostburg-Schoondijke, J. D. Haak, Kotkastr. 4, Oostburg, tel. 01170 - 2215; Kerkeraad Kralingseveer, Scriba J. de Jonge, Pieter Lastmanstr. 6, Krimpen a/d IJssel; Geref. Kerk te Driesum c.a., F. de Vries K 167e, Driesum.

Verzoekschrift Uithuizermeeden.

Tekst: laatste nummer van Ambt en Plicht, met commentaar van Dr L. Roeleveld. Ook verkrijgbaar door storting van 50 ct. op giro 826633 ten name van Geref. Kerk van Uithuizermeeden.

Adhaesie nog betuigd door de kerken van: Kantens, Kommerzijl, Onnen, Leeuwarden, Ureterp, Hoogeveen, Hardenberg, Beverwijk, Nieuw-Lekkerland, Middelburg, Grootegast, Houwerzijl, Loppersum, Middelstum, Oosterwolde, Hattum, Vollenhove-Cadoelen, Annapaulownapolder, Alblasterdam, Gouda, Vrouwenpolder.

Verklaringen van instemming en adhaesie door kerkeraden (en thans ook particulieren) te zenden aan H. Penninga, Tuinbouwweg B.100, Uithuizermeeden.

Delft. Ds J. F. de Weger heide de eerste paal voor de nieuwe kerk die aan de M. Trompstraat zal verrijzen, en D.V. in het najaar zal gereed zijn.

Amersfoort. Bevestiging en intree van Ds K. Deddens van Leerdam vindt plaats op 8 januari. Bevestiger Ds D. Deddens uit Mariënberg.

Minnertsga. Ds L. A. F. Godschalk, em.-pred. van Minnertsga en Oude en Nieuwe Bildtzijl,

Redactieleden:

Dr. J. BOSCH, P. GROEN, Prof. Dr. H. J. JAGER, Prof. C. VEENHOF

Adres van Redactie:

H. J. Jager, Jan v. Arkelstr. 7, Kampen

Medewerkers:

Ds. D. van Dijk, Groningen
Drs W. K. van Dijk, Groningen
P. A. Hekstra, Rotterdam
Dr. D. Holwerda, Zuidhorn
Ds. P. K. Keizer, Groningen
Drs J. F. J. Lamet, Eindhoven
Ds. J. Meester, Amsterdam-Z.
Mr. Dr. J. Meulink, Enschede
D. W. L. Milo, Nunsdeet
Prof. Dr. K. J. Popma, Utrecht
Drs G. Puchinger, Utrecht
Dr. H. R. Rookmaaker, Leiden
Dr. Ir. J. Stellingwerff, Eindhoven
Ds. B. Telder, Breda
Ds. G. Visee, Kampen
Ds. C. Vonk, Schiedam
Ds. D. K. Wielenga JDzn, Rotterdam
Prof. Mr. H. D. van Wijk, Amstelveen

Secretariaat Geref. Persvereniging

„Opbouw”:

H. Albracht, Prof. Wentlaan 50, Utrecht

Penningmeester van de

Geref. Persvereniging:

Drs J. F. J. Lamet, Antilopelaan 2,
Geldrop, post Eindhoven

Administratie: Slotlaan 220, Zeist

werd 3 januari 70 jaar. Vorig jaar kreeg Ds Godschalk, die op latere leeftijd in 1951 predikant werd, emeritaat.

's-Gravenhage-Loosduinen. In verband met stedelijke uitbreidingsplannen moet het kerkgebouwtje, dat in 1947 in gebruik genomen werd, verdwijnen. Zondag zijn er de laatste diensten in gehouden. Voortaan zullen deze gehouden worden in het gymnastieklokaal van een school aan de Baambruggestraat en des middags in de Hervormde Johanneskapel aan de Bosbesstraat. De catechisaties vinden doorgang in de eerstgenoemde school.

Rectificatie. In „Opbouw” van 23-12-'60 is in de mededeling van het Moderamen van de kerkeraad van Zwolle op pag. 296 een citaat gegeven uit de concept-brief aan de Sumbanese kerken. In de vastgestelde tekst luidt deze zij zoals die in „Opbouw” van 11-11-'60 is te lezen:

„Hij (d.i. de kerkeraad, S.) verklaart uitdrukkelijk dat hij bereid is, Uw aanvragen om financiële ondersteuning voor Uw eigen kerkelijk leven te behandelen overeenkomstig de wijze, waarop de verzoeken van de kerken van Oost-Sumba, die de laatste tijd die steun wel ontvangen hebben, behandeld zijn”.

De tekst is zó vastgesteld, omdat de laatste jaren van de kerken die steun ontvingen eerst een opgaaf gevraagd werd van hetgeen die kerken nodig hebben, zoals dat hier ook met hulpbehoevende kerken gebeurt. De kerkeraad, DIE TEN VOLLE BEREID IS ook de kerken p/a Ds Tanahomba te steunen, is van oordeel, dat dan in die steunverlening ook één lijn moet worden getrokken. Vandaar de wijziging van de concept-brief.

H. Schriemer, scriba.

Kent U reeds de

PREKEN-SERIE

waarin ook in volgorde de

HEIDELBERGSCH CATECHISMUS

behandeld wordt?

Voor nadere informatie: Mej. A. Kwaadgras, Stadhoudersstraat 26, Rijswijk Z.H.

Drukkerij Steenbergen

ZEIST - TELEFOON 03404 - 2452

Periodieken

Boekwerken

Handelsdrukkerij

Abonnementen s.v.p. bij vooruitbetaling door storting op giroreken. 233117 t.n.v. Drukkerij Steenbergen, Zeist, met vermelding voor „Opbouw”.

Abonnementsprijs: f 5.- p. halfj. - f 10.- p. j. Studenten abonnement f 6.- per jaar.

Losse nummers 25 cent. Buitenland: f 6.25 per halfjaar - f 12.50 per jaar.